

Доц. д-р Крум Бъчваров е ръководител на Секцията за праистория в Националния археологически институт с музей – БАН. Научните му интереси са свързани с изучаването на късната праистория – новокаменната, каменно-медната и ранната бронзова епоха (от края на седмото до трето хилядолетие преди Христа) в Югоизточна Европа и Близкия изток. Според доц. Бъчваров обектите от праисторията представляват интерес за учени от целия свят, затова най-често изследователските екипи са международни.

Доц. Бъчваров и неговите колеги получиха дипломи за високи научни постижения от Управителния съвет на БАН за публикация в сп. „Нейчър“ през 2018 г. върху геномната история на Югоизточна Европа.

Снимка: Личен архив

Палеогенетиката допринася за разбирането в дълбочина на тайните на човешкия произход и миграции, които изследват доц. Крум Бъчваров и неговите колеги

Зина СОКОЛОВА

Доц. Крум Бъчваров и неговите колеги доц. Стефан Александров, доц. Явор Бояджиев и д-р Надежда Атанасова са участници в международен екип от 117 учени, провел мащабно изследване, базирано в една от най-големите лаборатории по палеогенетика – в Харвард. Това е сравнително нова дисциплина – поне в рамките на археологическите изследвания, пояснява той. В Югоизточна Европа археологията се разглежда като хуманитарна наука, докато в западния свят я отнасят към социалните. В англоезичните страни говорят за „археологически природни науки“, за разлика от обществените.

Палеогенетиката се развива интензивно през последните петнадесетина години. Но не в малки държави, защото изисква изключително големи финансови ресурси.

„Тук става дума за милиони евро, които трябва да се вложат в неизвестен резултат – подчертава доц. Бъчваров. – Затова първоначално се развива, включително и с политически цели, от големите играчи като САЩ, Русия донякъде, Израел, впоследствие Великобритания и Германия. Освен че може да определи дали става въпрос за мъж или жена при изследване на човешки кости, палеогенетиката

дава възможност да се определи степента на родство между отделни индивиди.

Това е важно при проучване на гробовете на дадена общност, тъй като тези данни разкриват ценна информация за нейната социална организация.“

Доц. Бъчваров посочва конкретен пример, който все още не е разчетен изцяло. Много известно праисторическо селище Чаталхьоюк в Централна Анатолия е проучвано още през 60-те години на миналия век от Джеймс Мелаарт. От началото на 90-те години се изследва и от най-известния теоретик на съвременната археология – британецът Йън Ходър. Чаталхьоюк е селище, възникнало през предкерамичния неолит (VIII хилядолетие пр. Хр.) и просъществувало до края на каменно-медната епоха (VI хилядолетие

пр. Хр.). Докато в селищата в Югоизточна Европа от това време се откриват малък брой гробове, в Чаталхьоюк

под покривите на къщите има големи ями, използвани като групови гробници

– намирани са и такива с останки от до петдесетина индивиди.

„Палеогенетичните изследвания показват, че близостта на родство между индивидите в една и съща къща не е по-голямо, отколкото между индивидите, погребани в различни къщи – пояснява доц. Бъчваров. – Това означава, че едно „семејство“ не се погребва непременно в къщата, където живее, и поставя под въпрос нашите представи за социалната организация на общностите в праисторията или поне на тази конкретна общност. Не е ясно дали е имало постоянни семейства. В по-стари етнологически проучвания се срещат различни примери на семейна организация – с по няколко мъже или жени в семейството или с постоянна замяна, в това число с инцести. С това изследване въпросът отново е на дневен ред.“

Палеогенетичните изследвания са важни, особено при изследването на безписмени периоди. За тях досега учените са правели предположения на базата на сходства и разлики в материалната култура, без да имат възможност да осигурят преки доказателства. Сравнително точните данни, с които работи палеогенетиката, позволяват да се посочи откъде

произхожда дадено население.

„Археолозите регистрират данни за движения на хора, но не могат да ги докажат – казва доц. Бъчваров. – Такъв е примерът с т.нар. неолитна революция. Този термин е въведен от известния британски археолог Гордън Чайлд, който означава с него замяната на присвояваща с произвеждаща икономика. Хората от ловци и събирачи постепенно започват да се занимават със земеделие и скотовъдство, занаяти и търговия. Този голям преход започва в Близкия изток преди около 10 000 години.

В българските земи най-ранните такива находки са от около 6100 г. пр. Хр.

Основният импулс за тази трансформация идва от Анатолия. Причината е промяна в климата там – настъпва засушаване, което пречи на земеделието, а от друга страна, е налице известен демографски бум. Затова групи от хора от тези земи почват да се придвижват на запад. Отначало се настаняват в по-южните части на Балканския полуостров.

В рамките на палеогенетичното проучване е събран материал от всички праисторически периоди в Югоизточна Европа и сравнителен материал от Анатолия. И основният извод е, че тези първи общности на ранното земеделие в Югоизточна Европа в края на VII до V хилядолетие пр. Хр. са дошли от Западна Анатолия. Това беше известно на археолозите и преди, но липсваха преки доказателства. Точно тези резултати намериха място в най-рейтинговото списание в света – „Нейчър“.

Палеогенетиката и тайните на човека

Първите ранни земеделци в Европа идват от Анатолия, сочи международно изследване

Степната теория

Има и други интересни резултати от изследването, подчертава доц. Крум Бъчваров. Много сериозен проблем на нашата праистория е отсъствието на информация за периода между двете икономики – присвояващата и произвеждащата, между палеолита и неолита. В продължение на няколко хилядолетия от археологическа гледна точка българските земи са „бяло петно“. Но това не е възможно, освен ако територията не е залята с вода. Само че подобно нещо не се е случвало. И все пак не са регистрирани почти никакви признаци на живот. Кои са причините? На първо място, малкият брой праисторически археолози, които са работили във всеки един етап от развитието на археологията у нас. Друга причина е, че материалната култура на този период е трудно различима. Там, където се регистрира, тя винаги е с пластове от други епохи.

Един от резултатите на палеогенетичното изследване е, че погребаните индивиди от раннонеолитния обект при Малък Преславец, Силистренско, са преки потомци на мезолитно население. Това означава, че това население е било там. Иначе в Централна Европа наблюдаваме в началото на ранния неолит успоредно съществуване за кратък период на ловци и земеделци.

Друг резултат от проучването е свързан с т.нар. теория за инвазия на степни народи на американската археоложка от латвийски произход Мария Гибутас. Тази теория гласи, че в края на каменно-медната епоха мирната земеделска цивилизация в Югоизточна Европа е унищожена от население, дошло от южноруските и украинските степи, което е било вече конно, полуномадско, организирано на принципите на патриархата. Това предизвиква почти революция в областта на късната праистория през 60-те години. Разбира се, появяват се и много контраргументи, а споровете продължават и до днес. Резултатите както от нашето, така и от други палеогенетични изследвания показват, че на юг от степите в генома на населението от тези райони не е регистрирано силно номадско влияние. Там се наблюдава бавен процес на постепенно смесване. Докато на запад, към Централна и Северна Европа, през същото това време, края на V – IV хилядолетие, се наблюдава почти пълна замяна на старото земеделско население с населението от южните степи. Голяма част от степната теория на Гибутас е вярна, но посоката е друга. Това население действително заливя Европа, но не толкова в южна, колкото в западна и северна посока.